

Vindinge Lokalhistoriske Forening og Arkiv

Tunestillingen og Vindinge

Tirsdag den 24. januar 2012 fortalte lederen af Greve Museum, Henriette Buus, på et velbesøgt møde i Vindinge Kulturcenter om Tunestillingen, der som bekendt gennemskar Vindinge sogn fra syd mod nord tæt vest om byen. Hun brugte her resultaterne fra en ny bog om emnet, hun selv har redigeret: *Første verdenskrig ved Tunestillingen – forsvarsvilje og hverdagsliv* (2010). Den supplerer meget fint det tidligere hovedværk, Klavs Becker-Larsens *Tunestillingen – Feltbefæstningen fra Roskilde fjord til Køge bugt* (Roskilde Museums Forlag 1986). Begge værker er sammen med tidligere indsamlede oplysninger benyttet til følgende opsamling af Vindinge-relevant stof.

Tunestillingen

Tirsdag den 4. oktober 1916 blev der afholdt en øvelse i Tunestillingen ved Vindinge: ”Kl. 6 gik det endelig løs. Alle forberedelser var truffet fra forsvarers side. /.../ spejdere havde bragt de sidste meldinger, og så kom fjenden. Maskingeværer og kanoner rasede, medens stormkolonnerne gik frem uden standsning. Men de gik som mod en jernmur – det var umuligt at komme igennem, og dermed var slaget tabt for fjenden, som trak sig tilbage med store tab”.

Sådan lød beretningen fra slagmarken ved Vindinge dagen efter i den konservative og dermed forsvarsvenlige københavneravis ”Dagens Nyheder” (1868-1961), her citeret efter Henriette Buus’ bog, s.26. Her hedder det videre: ”Der forventedes dog yderligere angreb mod stillingen og Danmarks forsvar i løbet af de næste dage, og de trætte soldater måtte gøre sig klar til endnu en usikker tid i de fugtige skyttegrave. Således forløb de første dage i oktober 1916 for de tusinder af danske soldater, der var samlet ved Tunestillingen for at forsvare Danmarks neutralitet. Heldigvis kom ingen alvorligt til skade ved det ellers drabelige angreb. Der var nemlig tale om et øvelsesslag, hvor der blev anvendt løst krudt. Øvelsen var en af flere store efterårsmanøvrer, der blev afholdt i 1916 ved ”Tunestillingen”, der blev etableret fra Køge bugt til Roskilde fjord med det formål at forsvare København mod et eventuelt angreb sydfra”.

Det var nok det nærmeste, man i Danmark kom den grumme Første Verdenskrig – hvis man ser bort fra de ca. 30.000 danske sønderjyder i tysk tjeneste. Da den indkaldte sikringsstyrke var på sit højeste i 1914 var den på ca. 60.000 mand, hvoraf knap 50.000 forsvarede Sjælland, dvs. København – den største danske hær nogensinde. Senere var styrken noget mindre. Ved Tunestillingen lå i oktober 1917 mellem 5000 og 6000 soldater.

Tunestillingens militære værdi er omdiskuteret, men de fleste vil nok erklære sig enige med chefen for generalstaben, generalmajor Louis Nielsen, som 1919 udtalte: ”Da vi havde den, var

der ingen, der troede på dens værdi, og den var både i teknisk og taktisk henseende umulig”.

Sikringsstyrken bestod af hjemsendte soldater, der ofte havde både kone og børn. De fik en symbolsk løn på 25 øre om dagen, svarende til en halv snes kroner i dag. Soldaternes familier mistede reelt deres forsørger i indkaldelsesperioden. De enkelte sogneråd bestyrede hjælpe-kasser, som kunne understøtte de familier, der havde behov for det. I Vindinge fik de indkaldtes familier 18 kroner om ugen. Det var mere end de fleste steder, men kun ca. 700 kr. i vor tids penge. I modsætning til de mange jyder, som var anbragt langt hjemmefra, havde soldaterne fra Vindinge dog ret let ved at komme hjem under orlov og give en hånd med i marken. I 1917-18, da sikringsstyrken var blevet formindsket, udbetalte sognerådet 441,50 kr. til indkaldte soldaters koner. Det svarede til én fraværende forsørger i knap et halvt år, så fraværet har på det tidspunkt ikke belastet byen meget.

Indkvarteringen

Indkvarteringen af soldaterne blev en langvarig og byrdefuld oplevelse for kvarterværterne, selvom forholdet mellem lokalbefolkningen og de menige soldater normalt var godt. Baraklejerne, som skulle lette byrden, blev først færdige i april 1917, hvorefter godt halvdelen af soldaterne kunne indkvarteres i lejrene, ”Grevelejren” og ”Barfredshøjlejren”. Resten var stadig indkvarteret privat.

Anders Andersens gård i Vindinge, ”Lysegård”, var under krigen kvarter for en deling af sikringsstyrken, en hærenhed på ca. 35 mand.

På Ørnemosegård var i 1917 indkvarteret en løjtnant og 3 menige, og konen på gården, Anna Albrechtsen, var ved at blive træt af det, ”for det er så vanskeligt at få noget at lave mad af, også lys og varme skal løjtnanten jo have i en stue for sig selv”. Man fik en godtgørelse på 82 øre pr. dag pr. menig soldat eller ca. 35 kr. i nutidsmønt.

Under en byvandring til Lundbjerggård den 2. maj 1989 fortalte Kristine Larsen (der var 2 år, da faderen i 1909 købte gården) bl.a. følgende: *Under krigen var der meget med indkvartering, vi havde 4-5 mand plus en officer fast boende. Officeren skulle have særlig servering. Det var en stor belastning for en husmor udover børn og folkehold, dvs. ca. 15 på kost. Derudover benyttede ca. 25 soldater det gamle stuehus, der stod i 2 år efter, at det nye var bygget (i 1916). De holdt sig selv med kost. Jeg kan huske, de fik udleveret rugbrød, spegepølse og rullepølse mm. Middagsmaden tilberedte de ude på marken ved åbent ildsted.*

På Mørbjerggård var bl.a. indkvarteret en kornet, Andreas Hansen fra Bornholm (kornetgraden blev 1951 erstattet af sergentgraden). I sin blå garderhusaruniform charmerede han gårdejer Rasmus Jensens datter Anna, så hun efter krigen fulgte ham i emigration til Canada, hvor hun blev gift med ham den 19.12.1922.

Han må have tilhørt det rytterdetachment, der var afgivet til bevogtning af Tunestillingen. Et detachmentet er en lille militær styrke, som sættes på en speciel opgave, i dette tilfælde en deling, der normalt var på omkring 30 mand. Den deltes i to halvdelinger, hvoraf den nordlige skulle underbringes i Vindinge og have ansvaret for afpatruljeringen af stillingen fra Veddelev til Vindinges sydlige sognegrænse.

Befæstningen

Ud over skyttegravene rummede den 20 km lange Tunestilling 29 huler, hvoraf 7 var

dobbelthuler, hvorfra der kunne laves flankeskydning i to retninger. Hulerne var ret spinkle med 12-15 cm jernbeton i væggene og 20-25 cm i loftet. Loftet var overdækket med ½-1 meter jord, og øverst var der lagt store sten, som skulle få granaterne til at detonere så tidligt som muligt. Hulerne kunne kun yde beskyttelse mod sprængstykker og enkeltfuldtræffere fra lette feltkanoner. Selve rummene var forsynet med to skydeskår for rekylgeværer, og imellem dem var der en lysåbning for en gasprojektor, som højst kunne lyse 400 meter.

Fra stillingerne skulle der selvfølgelig helst være frit skud mod vest, og her var den nyligt udflyttede og nybyggede Lønbjerggård lige uden for forsvarslinjen et problem. Den skulle egentlig have været sløjfet og grunden ryddet helt, for det ville der næppe være tid til ved krigsudbrud. Det ville imidlertid blive dyrt, så af økonomiske hensyn løb man risikoen ved at vente.

Af de 27 huler lå de 7 i Vindinge sogn, heraf 2 af de 7 dobbelthuler (se kortbladet, som er lånt fra kortbilagene til Becker-Larsens bog). Fra syd mod nord:

1. Sydligst ved Tokhøjvej *Grusgrav-nord-hule* på Tokhøjgårds jord. Gennem jorddækket førte en skakt af træ op til et kvadratisk hul i det forsænkede loft, så der kunne observeres fra selve hulen ved hjælp af et periskop. Hulen er senere genopbygget og kan stadig ses – om end i noget tilgroet tilstand.
2. *Herredsfogedhuse-nord-dobbelthule*. Man sagde senere, at Tokhøjtrolden holdt til her, og egnens børn kom der ikke gerne, når det var mørkt.
3. *Mindstrupgård-syd-hule*.
4. *Vindinge-dobbelthule* lige syd for byen på Mørbjerggårds jord.
5. *Vindinge-vest-hule* tæt op ad byen lige nord for Øde Hastrupvejen (nu Lønbjergvej)..
6. *Vindinge-dampmølle-hule* til højre for vejen ind i Vindinge før Højvanggård ved det tidligere bageri, nu Tingvej 45 A-E. Under 2. verdenskrig blev hulen ombygget til beskyttelsesrum. I 1989 var et rum næsten intakt (se billedet).
6. *Lillevang-hule* på Lundbjerggård-bakken nær Stålmosegårds jord. Tildækket, så marken kan dyrkes henover den.

Batterierne

Bag denne forsvarslinje lå i sognet 4 kanonbatterier (nogle af overvejelserne bag placeringen af dem er medtaget):

Lillevangsbatteri lige syd for Lillevangsvej, bestykket med fire 9 cm kanoner. Herfra kunne der ”præsteres en kraftig artilleripåvirkning mod et frembrud fra Roskilde og Maglegårdpartiet”. - En konstabel på vagt her kom til at affyre et skud, som beskadigede hjulet på en af kanonerne.

Vestre-Vindingebatteri, bestykket med fire 15 cm kanoner. ”Umiddelbart nord for Vindinge og delvis ind i en skovlignende have i byens nordkant findes en særdeles god stilling for et svært batteri med hovedskudretning mod Roskildes østkant. Observationen kan ske fra forhøjet standplads (i træer) umiddelbart ved batteriet eller fremme ved Dampmøllen”.

Østre-Vindingebatteriet, bestykket med fire 12 cm kanoner ”umiddelbart nordøst for byen”. Resterne anes endnu i terrænet nordøstligst i ”Naturparken”.

Kvistbjergbatteri, bestykket med fire 15 cm kanoner. ”Anlægget af et svært batteri bag Kvistbjerg er meget nødvendigt, dels for at give den lange linje mellem Vindinge og Tune artilleristisk støtte, og dels navnlig for at opnå kraftig virkning mod et frembrud mod Vindinge fra det ret dominerende parti ved Hastrup bakke”. ”Batterinormalen (dvs. hovedskudsretningen) i retning af Vor Frue Kirke”. Batteriet lå i Hedeland umiddelbart øst for Vindinge Langsø. Hvor søen nu ligger lå dengang 3 små gårde på række, hvoraf Kvistbjerggård var den sydligste (den mellemste var den, som blev benyttet ved optagelserne til scenerne fra grisehandlerens gård i Matadorserien).

Til Kvistbjergbatteriet knytter sig en lille historie. 2 skildvagter ved batteriet indlod sig en nat i samtale med to ”pigebørn” og tilbragte efter vagtafløsningen 3 timer med dem under et af batteriets skærmtage. De blev indberettet og straffet med 5 dages mørk arrest på indskrænket kost.

Ved en anden lejlighed manglede (vi ved ikke hvor) ved inspektionen to af mandskabet ved Vindingevagten, fordi de var taget til bal i forsamlingshuset. Hvad der skete med dem, ved vi ikke.

Batteriernes normale besætning (to afløsninger) bestod af 1 løjtnant af reserven (eller sekondløjtnant) som kommandør, 1 sekondløjtnant som næstkommanderende, 2 sergenter, 2 korporaler og 40 konstabler.

Hvis Tunestillingen under en krig skulle rømmes, krævede det vældige ressourcer. Alene til transport af Vindingegruppens 4 batterier skulle bruges 105 almindelige trænvogne og 250 heste (”trænet” udfører militærets transport og forsyningsopgaver)!

Skyttegravsforeningen

Efterhånden som arbejdet på befæstningerne skred frem, voksede utilfredsheden hos dem, der lagde jord til: lodsejerne. De endte med at oprette en regulær forening, ”skyttegravsforeningen”, hvor proprietær, agronom og folketingskandidat for Venstre, Didrik Brochsgaard på Mindstrupgård sydligst i Vindinge, indtog en ledende rolle. På et første møde i februar 1916 blev han sammen med 4 andre valgt til en deputation, som skulle fremføre klagerne over skaderne på markerne. Utilfredshed med ”Kommissionen til besigtigelse af skader ...” fik den 27. juni lodsejerne til at sende Brochsgaard og en anden fra deputationen til genforhandling af kommissionens første tilbud. I løbet af forsommeren fik kommissionen sluttet forlig med 172 lodsejere, mens 28 andre, deriblandt Brochsgaard, nægtede forlig. Han havde ikke høje tanker om kommissionens kompetence: *”Den kommission, der har takseret markskade, har vurderet således, at man ikke kunne tro at det var voksne mennesker. Den er nærmest en skandale. Den bestod vist af en greve, en overgeneral og en intendant, hvoraf i hvert fald kun én havde forstand på at vurdere skaden”*.

I begyndelsen af juni prøvede lodsejerne på et nyt møde at få indflydelse på sammensætningen af den overtaksationskommission, som skulle være ankeinstans for skadessagerne. Brochsgaard betonede her vigtigheden af at være på mærkerne den dag, skyttegravene skulle afvikles, og det besluttedes at danne ”Skyttegravsforeningen”, som i det lange løb trak det længste strå. I 1918 udsendte foreningen vejledende erstatningstakster til medlemmerne. I december 1918 (efter våbenstilstanden) tilbød foreningen selv at stå for sløjfningen af skyttegrave mv. mod erstatning fra staten, samtidig med, at man måtte beholde materialerne fra de militære anlæg, pigtrådshegn

og træstolper med mere. Imod kommissionens ønske besluttede forsvarsminister P. Munch at acceptere tilbuddet, da store dele af sikringsstyrken allerede var hjemsendt, så hæren ikke selv kunne gennemføre sløjfningen.

Om Brochsgaards valg som formand for skyttegravsforeningen siger Klavs Becker-Larsen: *Et bedre valg kunne man ikke have truffet. Brochsgaard er hurtig til at vurdere en situation og træffe sin beslutning, udholdende, frygtløs, ubestikkelig – og ilter og stejl. Et klart høvdingeemne, hvis ry endnu (1986) lever på egnen.* Ilterheden viste sig i februar 1918, da Brochsgaards egne lucerne- og nykløvermarker under en øvelse blev trampet ned af delinger fra et kompagni. Det gav anledning til en konfrontation med kompagnichefen, som herredsretten takserede til 14 dages simpelt fængsel og betaling af sagens omkostninger. Brochsgaard ankede dommen, og den Kgl. Landsover- samt Hof og Stadsret i København ændrede den til en bøde på 250 kroner eller simpelt fængsel i 25 dage; Skyttegravsforeningen betalte solidarisk bøden.

Erstatningerne endte med at blive af en sådan størrelse, at lodsejerne i taknemmelighed ved en stor fest på Hotel Prindsen 14.1.1920 forærede Brochsgaard et lommeur i guld, en sølvskål med indgravninger og et 3-tårnet sølvbestik til mange personer. Man havde først tilbudt ham en fordvogn, som han ikke var interesseret i. Dertil fik han overrakt en trykt hyldestadresse: *Undertegnede medlemmer af Skyttegravsforeningen bringer Dem herved vor bedste tak for deres uegennyttige og dygtige arbejde i foreningens tjeneste.*

Af de halvandet hundrede underskrivere var 23 fra Vindinge, hvortil kom nogle Lillevangsfolk, som stod opført under Roskilde Mark.

En opremsning af Vindingelodsejerne viser, hvor mange af bønderne, som alle kaldte sig gårdejere, der havde lagt jord til (med assistance fra Knud Sørensen er de fleste af deres gårde identificeret):

M.C. Hansen, *Mejerigården*
A. Andersen, *Lysegård*
J. Villumsen, *Yssingbogård* (senere *Højgård*)
R. Jensen, *Mørbjerggård*
S.A. Israelsen, *Lønbjerggård*
A. Villumsen, *Moesgård*
C.H. Jensen, *Vindingegård*
Chrf. Rasmussen, *Højvanggård*
L.P. Poulsen, *Lundbjerggård*
P. Petersen, *Lillevangsgården*
Chrf. Hansen, *Stålmosegård*
H. Holgersen, *Vesterhøjgård*
M. Andersen, *Merringgård*
Chr. Larsen, *Dihldalgård*
O.P. Olsen, *Kvistbjerggård*
D. Jensen, *Lillevang (matr.nr.12b-10b)*
Vald. Christensen?
N. Olsen *Tornagergård*
Chr. Petersen, *Lillevang (matr.nr.2b)*
P. Nielsen, *Østergård*
Viggo Larsen?
P. Olsen, *Herredsfogedhusene (matr.nr.2d)*
P. Kristoffersen, *Herredsfogedhusene (matr.nr.2r)*

Efter krigen fik eksempelvis Tokhøjgård (Grusgrav-nord-hule) 16.000 kr. i erstatning og byggede 1923 nyt stuehus og ny stald for pengene. Tilsyneladende figurerer gårdejereren herfra (matr.nr.2s) ikke blandt underskriverne.

Fra Lundbjerggård fortæller Kristine Larsen: *”Da krigen var forbi, fik lodsejerne tilbudt materialerne fra skyttegravene mod at tage dem ned. Far og hans hjælper tog dem ned og brugte tømmeret til at bygge laden af. Hvis man kigger nøje efter, kan man se, at det er nogle stumpe brædder, men de var gode nok. Tidligere havde vi ikke sådan en stor lade, der var kun loen.*

Lundbjerggårds erstatning for sløjfningen af skyttegrave, skærmtag, pigtråd og betonanlæg beregnedes den 10.2.1919 til 10.533,90 kroner. Den samlede erstatning for enhver værdiforringelse, som er tilføjet ejendommen ved de nævnte armeringsarbejder, derunder altså også erstatning for afsavn, brugs- og afgrødetab samt vederlag for sløjfningen af de pågældende arbejder og retabling af drænen blev på 14.898 kr., næsten 1/3 af ejendommens værdi.

Kvarterværternes forening

”Slaget ved Vindinge” i efteråret 1916 var som nævnt et led i efterårsmanøvren, og under den og senere belastedes de lokale med ekstra indkvarteringer, som vakte stor misfornøjelse og resulterede i et møde på Snoldelev kro den 11. oktober. Allerede en uge efter indkaldtes til et nyt protestmøde på Kildebrønde kro. Mødeindkaldelsen blev bragt i Roskilde Tidende den 19.10. og blandt de 18 indbydere var fra Vindinge gårdejer P. Nielsen fra Østergård og proprietær Brochsgaard fra Mindstrupgård. Brochsgaard spillede dog ikke samme rolle her, som i skyttegravsforeningen, og hans forsøg på at inddrage erstatninger for markskader i debatten faldt ikke i god jord. Her handlede det om aflastning af kvarterværternes byrder.

Gårdejer P. Steffensen fra Lillevang (matr.nr.18) var aktiv både på lodsejernes og på kvarterværternes møder, og begge steder var han fortaler for en hård linje og udtalte på Kildebrønde-mødet: *”Tålmodighed er en borgmesterdyd, siges det, og den danske landmand har ord for at være tålmodig, men alt skal have en ende, og når vi nu rejser os i protest imod vilkårligheden og uretfærdigheden, skal det gøres så kraftigt, at det mærkes, der ligger mørk alvor bagved (...). Jeg vil ikke have noget mod, at vi drejer låsen om på vore døre. Jeg gad nok se de såkaldte myndigheder, der vil brække dem op igen”.*

Mødet resulterede i, at der oprettedes et repræsentantskab fra sognene, efterhånden 24 i alt. Fra Vindinge indvalgte gårdejer P. Steffensen og mejeriejer M.C. Hansen. Et 5 mands forretningsudvalg, hvor ingen af de to sad, repræsenterede herefter kvarterværternes interesser.

De stadige forsinkelser af barakbyggeriet, som skulle aflaste en del af den private indkvartering – de stod først klar i april 1917 – holdt gryden i kog, og på et stormøde med 250-300 deltagere den 16. november 1916 på Højskolehjemmet i Roskilde blev der vedtaget en resolution, som krævede fuldstændig aflastning og forhøjelse af godtgørelsen. Der var dog mest stemning for at fortsætte forhandlingslinjen frem for at tage drastiske midler i brug, og selv P. Steffensen fra Vindinge stemte for resolutionen. Efter mødet var en positiv omtale i venstreavisen Roskilde Dagblad med til at lægge pres på politikerne.

Da der nogen tid havde været ro om spørgsmålet skrev gårdejer Steffensen den 22. marts 1917 et indlæg i flere lokalaviser og gav udtryk for forundring over tavsheden. En frustreret formand for forretningsudvalget svarede, at der hverken var kommet nogle penge eller nogen fritagelse for indkvartering: *Jeg har derfor gjort skridt til en henvendelse til sognerepræsentanterne om at opfordre disse til at få kvarterværternes underskrift på, at de forpligter sig fra en given dato ... at*

nægte al bespisning såvel af befalingsmænd som menige. Det resulterede i enkelte, mindre strejker og bidrog muligvis til regeringens beslutning kort efter om at øge godtgørelsen og lempe indkvarteringsbyrden. Én af de ”mindre strejker” må være etableret i Vindinge (vi kender ikke det nøjagtige tidspunkt). Her satte kvarterværterne det tidligere omtalte rytterdetachment, som var indkvarteret i byen, ”på gaden”, og nægtede at yde kvarter, staldrum og bespisning. Divisionschefen henvendte sig til herredsfogeden for Ramsø-Tune herreder, som svarede, at han ikke kunne hjælpe og kun ville anvende tvang, hvis justitsministeren gav ham ordre til det.

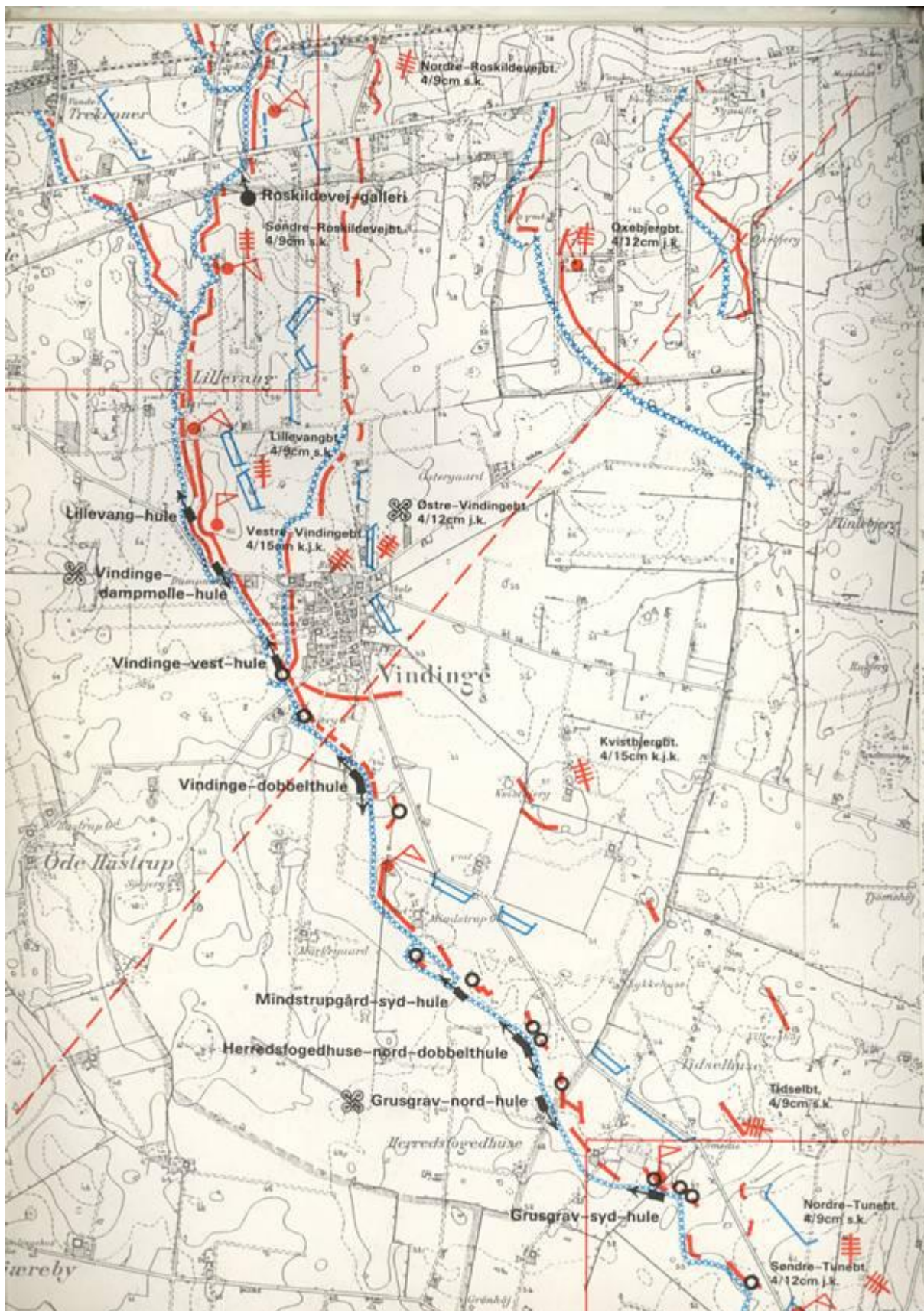
Endnu I efteråret 1917 var godt og vel 40 % af soldaterne indkvarteret hos befolkningen, og to måneder efter, at lodsejerne havde oprettet deres ”skyttegravsforening” stiftedes på et møde den 26. oktober (med Brochsgaard som dirigent!) ”Foreningen af kvarterværter omkring Tunestillingen”.

I dagene efter våbenstilstanden ”den 11.11. kl. 11” 1918 blev store dele af sikringsstyrken hjemsendt, aflastningen var endelig kommet. Som et kuriosum kan nævnes, at gårdejer Steffensen fra Lillevang heller ikke var blandt de taknemmelige underskrivere af hyldestadressen til Brochsgaard.

Maj 2012

Helge Land Hansen

Udsnit af kort med Tunestillingen

